

Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk
Zeszyt 268, rok 2017, s. 26-38

Aleksandra Nowakowska

Uniwersytet Łódzki, Wydział Socjologiczno-Ekonomiczny,
Katedra Gospodarki Regionalnej i Środowiska;
ul. Rewolucji 1905 r. nr 39, 90-214 Łódź; aleksandra.nowakowska@uni.lodz.pl

TERYTORYALIZACJA ROZWOJU I POLITYKI REGIONALNEJ

Abstract: Territorialisation of Development and Place-Based Regional Policy, Territorial paradigm of development focuses on territorialisation – embeddedness of economic activity in spatial and social tissue. Embeddedness takes place through history and tradition, norms and customs, culture or rules of cooperation in local community. It is about economic activities being deeply rooted, “anchored” in the community and in a territorial system. Territorialisation produces a specific, creative social and economic system capable to quickly respond to changes and to develop new values.

The paper offers theoretical analysis of place-based approach to development. It examines the notion of territory and territorial capital as foundations to discuss the embeddedness and territorialisation of development and place-based regional policy. Methodology applied in this research uses critical secondary data analysis, mainly the subject-matter literature and documents of public institutions.

Keywords: Embeddedness, place based policy, territorial capital, territorialisation, territory.

JEL codes: R10, R58

Wstęp

Od początku lat 90., w badaniach nad rozwojem lokalnym/regionalnym obserwujemy ewolucję wcześniejszego zainteresowania aglomeracją i nowymi przestrzeniami przemysłowymi na rzecz zagadnień oscylujących wokół problematyki sieci, specyficznych zasobów czy endogenicznego podejścia do rozwoju. Jest to m.in. konsekwencją przesunięcia akcentu z badań typu *input-output* i powiązań materialnych w kierunku badań poświęconych relacjom oraz społecznym i instytucjonalnym aspektom rozwoju. Na gruncie tych rozważań dokonana się reinterpretacja czynników i mechanizmów rozwoju oraz ewolucja pojęcia *region* i *rozwój regionalny* na rzecz pojęcia *terytorium* i *rozwój terytorialny*.

Terytorialny paradygmat rozwoju opisuje zjawisko terytorializacji – zakorzenienie działalności gospodarczej w tkance przestrzennej. Terytorializacja prowadzi do powstania specyficznego, kreatywnego systemu relacji, zdolnego do szybkiego dostosowania się do zmian i tworzenia nowych wartości. Gęste i efektywne sieci powiązań prowadzą do tworzenia się mechanizmów, w wyniku których podmioty jednocześnie korzystają oraz współuczestniczą w tworzeniu kapitałów terytorialnych. Prowadzi to do tworzenia się rosnących współzależności między podmiotami a terytorium oraz różnorodność i specyficzność przestrzeni.

Celem opracowania jest teoretyczna analiza zjawiska terytorializacji procesów rozwoju. Praca analizuje pojęcie *terytorium* i *kapitału terytorialnego*, by na tak określonej podbudowie omówić różne wymiary zakorzenienia i terytorializacji rozwoju i polityki regionalnej. Zastosowana metoda badawcza to krytyczna analiza źródeł zastanych, głównie literatury przedmiotu i dokumentów Unii Europejskiej.

1. Terytorialny paradygmat rozwoju – reinterpretacja mechanizmów i czynników rozwoju

W klasycznym ujęciu, wyrosłym na gruncie ekonomii instytucjonalnej i ewolucyjnej, *terytorium* interpretowane jest jako przestrzeń ukształtowana historycznie, w której powstał specyficzny układ instytucjonalno-relacyjny. Jest to przestrzeń mająca swoją historię i kulturę, nagromadzoną wiedzę i umiejętności oraz intensywne sieci relacji między aktorami [Pietrzyk 2004: 12-13]. Terytorium definiowane jest przez pryzmat endogenicznych zasobów powstałych w sposób interaktywny i ewolucyjny, jest swoistym zasobem

posiadającym swoją kulturę i normy, logikę funkcjonowania i architekturę społeczną. Terytorium nie jest przestrzenią określaną wielkością zgromadzonych zasobów czy granicami administracyjnymi, lecz przestrzenią określaną przez relacje i powiązania oraz wspólne mechanizmy rozwoju. Jest to przestrzeń stworzona przez naturalne powiązania społeczne i gospodarcze, tworzone przez podmioty posiadające wspólny cel działania [Pecqueur 2000: 132]. Podejście terytorialne odchodzi od administracyjnego rozumienia regionu na rzecz funkcjonalnej interpretacji przestrzeni, definiowanej nie przez pryzmat granic administracyjnych, ale przez charakter i zasięg stosunków gospodarczych i społecznych ułożonych w kontekście historycznym i kulturowym.

Podejście terytorialne eksponuje unikalne cechy, własną dynamikę i autonomię procesów rozwoju. Odchodzi od interpretacji przestrzeni w kategoriach statycznego miejsca lokalizacji zasobów i podmiotów gospodarczych w stronę ujęcia dynamicznego, określanego przez pryzmat relacji i aktywność lokalnych aktorów oraz kapitał społeczny i instytucjonalny. W podejściu teoretycznym terytorium jest postrzegane jako:

- miejsce historycznie ukształtowane, posiadające silny społeczny i instytucjonalny kontekst oraz specyficzne i niepowtarzalne zasoby; miejsce oferujące unikalne, strategicznie wartościowe zasoby;
- miejsce zbudowane przez podmioty gospodarcze i społeczne przez dynamiczne interakcje, gęste sieci relacji i działania oparte na partnerstwie i współpracy;
- miejsce charakteryzujące się własnym sposobem koordynacji zachowań, wewnętrznym systemem norm i zasad współdziałania i zarządzania zmianami, kanonem zachowań i komunikacji oraz wymiany informacji i wiedzy;
- miejsce budowania zdolności konkurencyjnych podmiotów gospodarczych, redukujące koszty transakcji gospodarczych i tworzące zdolności innowacyjne przedsiębiorstw.

W nowym paradygmacie rozwoju wskazywane są trzy główne wymiary terytorium: geograficzny, relacyjny oraz instytucjonalny. Te dwie ostatnie formy są fundamentem jego funkcjonowania, tworzą „zawartość” terytorium, jego specyficzność i tożsamość [Pietrzyk 2004: 13]. Wymiar geograficzny terytorium tworzony jest przez bliskość przestrzenną i dostęp do zasobów tkwiących w konkretnym terytorium. Nie są to tylko powszechne i klasyczne zasoby materialne, takie jak wyposażenie w infrastrukturę techniczną i społeczną, warunki życia czy potencjał naukowo-badawczy. Nade wszystko kluczowe znaczenie odgrywają tu zasoby specyficzne, budowane w wyniku

interakcji i tworzące unikalność danego terytorium i jego naturalną przewagę konkurencyjną. Ponadto bliskość przestrzenna tu występująca jest źródłem bezpośrednich kontaktów, wzmacnia intensywność i gęstość relacji zachodzących między podmiotami. Fakt wspólnej lokalizacji w danym systemie społeczno-gospodarczym generuje wiele pozytywnych efektów zewnętrznych, które wraz ze wzrostem przestrzennej odległości tracą na znaczeniu. Bliskość przestrzenna ułatwia interakcję i współpracę, szczególnie w sferze wymiany informacji oraz tworzenia wiedzy i innowacji¹.

Wymiar relacyjny terytorialnego paradygmatu rozwoju opisuje zjawisko społecznego umocowania aktywności gospodarczej [Grzeszczak 1999: 56-58]. Jest to osadzenie działalności ekonomicznej i jej efektów w środowisku społecznym wraz z wyjaśnieniem społecznej natury procesów gospodarczych. Wskazuje, że relacje pomiędzy podmiotami gospodarczymi współzależą od struktury społecznej i panujących tam norm, zaufania, relacji społecznych. Z tej perspektywy terytorium charakteryzowane jest przez trwałą sieć wzajemnych interakcji, tworzonych wspólnie przez daną społeczność, w której zaufanie, więzi i tożsamość, poczucie przynależności do danej społeczności (tzw. kapitał społeczny, często określane mianem kapitału relacyjnego) istotnie determinują działania podmiotów współtworzących terytorium. Jak pisze Jewtuchowicz, w podejściu terytorialnym przestrzeń zawiera element społecznego środowiska, gdzie jej aktorzy są wzajemnie połączeni wartościami ekonomicznymi, kulturowymi i historycznymi [2014: 64-68].

Wymiar instytucjonalny pokazuje sposób organizacji terytorium oraz sposoby koordynacji zachowań podmiotów w nim funkcjonujących. Odwołuje się on do instytucji nieformalnych i bliskości instytucjonalnej (opisanej w ramach nurtu nowej ekonomii instytucjonalnej). Zbiór wspólnych reguł gry, tworzonych przez wspólne zwyczaje, zasady i procedury współdziałania, regulują stosunki i interakcje pomiędzy podmiotami tworząc bazę dla koordynacji działań gospodarczych, sprzyjając wymianie informacji, procesom kooperacji, interaktywnego i kolektywnego uczenia się. Instytucje funkcjonują jako rodzaj „kleju” dla wspólnych działań, zmniejszając niepewność i obniżając koszty transakcji [Boschma 2005: 68]. Instytucje nieformalne są mocno zlokalizowane i powiązane z terytorium (np. normy kulturowe, przyzwyczajenia), w przeciwieństwie do instytucji formalnych tworzonych na poziomie

¹ Korzyści wynikające z bliskości geograficznej identyfikowane i wyjaśniane są w klasycznych nurtach geografii ekonomicznej, m.in. w ramach teorii aglomeracji oraz teorii efektów zewnętrznych.

ponadlokalnym (zasady prawne) i nie mających terytorialnego charakteru. Poziom bliskości instytucjonalnej warunkuje zakres i sposób, w jaki podmioty czy organizacje budują relacje współpracy i koordynują swoje zachowania rynkowe.

Na gruncie terytorialnego paradygmatu rozwoju rozwijane jest pojęcie *kapitału terytorialnego*. U podstaw interpretacji pojęcia kapitału terytorialnego leży pojęcie zasobów specyficznych wywodzące się z zasobowej szkoły strategicznego myślenia. Zasoby specyficzne to w dużej mierze zasoby niematerialne, takie jak relacje, umiejętności i zdolności, kultura czy sposób i zdolności organizacyjne. Do zasobów specyficznych można zaliczyć wykwalifikowany kapitał ludzki posiadający specyficzne umiejętności, doświadczenia i wiedzę czy tożsamość miejsca, długoletnie tradycje gospodarcze i atmosferę przedsiębiorczości. Zasoby specyficzne są niejako zakorzenione w przestrzeni i trudno transferowalne. Ich tworzenie w innej przestrzeni wymaga poniesienia dużych nakładów, a jednocześnie nie gwarantuje uzyskania pożądanego efektu.

Kapitał terytorialny to zasoby zarówno materialne, jak i niematerialne, choć znaczenie tych drugich jest kluczowe. Są to wszystkie te elementy przestrzeni, które powstają w wyniku interakcji i tworzą system relacji, norm i regulacji terytorium. Kapitał terytorialny stanowi o odmienności miejsca i jego niepowtarzalności w wymiarze kulturowym, przestrzennym, społecznych i gospodarczym. Markowski pisze, że kapitał terytorialny to *synergicznie wytworzony z kombinacji tradycyjnych zasobów, powiązanych z wiedzą i innowacyjnością, nowy czynnik kreowania przewag konkurencyjnych współczesnych gospodarek ..., rozumiany jako dostępność do czynników materialnych i niematerialnych na danym obszarze, które mogą tworzyć określone zasoby lub ograniczenia* [Markowski 2016: 112]. Można go interpretować jako swoiste korzyści zewnętrzne wytwarzane i dostępne w wyniku wielowymiarowych interakcji użytkowników wyodrębnionego terytorium. Innymi słowy kapitał terytorialny ma charakter dynamicznego w czasie i przestrzeni „*złożonego dobra klubowego*” dostępnego dla użytkowników (klubu) działających w ramach obszaru funkcjonalnego [Markowski 2013: 213-214].

Capello, Caragliu, Nijkamp wskazują, że sukces systemów terytorialnych nie zależy jedynie od ilości i jakości zasobów materialnych, którymi terytoria dysponują. Na znaczeniu zyskuje bogactwo zasobów niematerialnych i stopień ich rozwoju. Elementy niematerialne kumulują się w terytorium, w wyniku powolnych procesów indywidualnego i kolektywnego uczenia się, napędzanych przepływem informacji i wiedzy oraz interakcjami i inwestycjami. Elementy te są nierozłącznie związane z lokalizacją w danym miejscu

i zakorzeniemiem w lokalnych sieciach relacji, rynku pracy i lokalnej kulturze. Dostępność i efektywne wykorzystanie tego kapitału, istniejącego w formie tradycji i kultury przedsiębiorczości, otwartości i kreatywności, nastawienia biznesu na poszukiwanie szans i możliwości czy lokalnego systemu instytucjonalnego staje się fundamentem procesów rozwoju i wzrostu efektywności gospodarczej [Capello *et al.* 2009: 1].

2. Zakorzenie i terytorializacja procesów rozwoju

Terytorialny paradygmat rozwoju silnie odwołuje się do zjawiska zakorzenia, dobrze opisanego w nurcie socjologii ekonomicznej [Granovettera 1985; Grzesiuk 2015; Barber 1995]. Zakorzenie utożsamiane jest często z takimi pojęciami, jak osadzenie w środowisku instytucjonalnym, umocowanie społeczne czy zakotwiczenie działalności gospodarczej w relacjach społecznych. Za prekursora tego pojęcia w ekonomii uznaje się Polanyiego, który w swoich pracach mocno podkreślał instytucjonalny kontekst procesów gospodarczych, twierdząc że gospodarka to zinstytucjonalizowany proces społecznych interakcji [Polanyi 2010]. Pojęcie to na trwałe zostało wprowadzone do nauk ekonomicznych i utrwalone w ramach dynamicznie rozwijającego się w ostatnich dekadach nurtu ekonomii instytucjonalnej (m.in. za sprawą prac M. Granovettera).

Zakorzenie oznacza, że decyzje gospodarcze zawsze pozostają pod wpływem uwarunkowań instytucjonalnych, które istotnie formują określone wzory zachowań i reakcje na zmiany. Środowisko społeczno-kulturowe zarówno kształtuje, jak i jest kształtowane przez interakcje ekonomiczne, a wszystkie rodzaje aktywności gospodarczej są zakorzone w sieciach relacji społecznych [Sokołowicz 2015: 166-167]. W klasycznym ujęciu zakorzenie gospodarki dokonuje się przez tradycje, historię, normy i zwyczaje, kulturę czy zasady współpracy w środowisku lokalnym.

Wielu autorów wskazuje różne wymiary i ujęcia zakorzenia działalności aktorów. Ciekawej w tym zakresie interpretacji dostarcza praca Hess, *Spatial relationships? Towards a reconceptualization of embeddedness*, która wskazuje trzy główne wymiary zakorzenia [2004]. Wskazuje ona zakorzenie społeczne, sieciowe i terytorialne, które wzajemnie się przenikają i warunkują. *Zakorzenie społeczne* tworzy szeroko rozumiana historia i dziedzictwo danego miejsca, kontekst kulturowy, cechy środowiska społecznego, w którym funkcjonuje aktor. *Zakorzenie sieciowe* definiowane jest przez pryzmat sieci powiązań i środowisko relacji, ramy instytucjonalne

i regulacyjne. *Zakorzenie terytorialne* – to przywiązanie działalności aktorów do konkretnego miejsca, w którym współtworzona jest kumulatywna wiedza „milcząca”, procesy innowacji oraz nowe zasoby, strategicznie dla nich wartościowe [Nowakowska 2017: 9-10].

Pojęciem pokrewnym do pojęcia zakorzeniaenia działalności gospodarczej, wyrosłym na gruncie terytorialnego paradygmatu rozwoju i francuskojęzycznej szkoły badań regionalnych, jest pojęcie *terytorializacji procesów rozwoju*. Zjawisko to jest wielowymiarowe i odnosić się może do podmiotów gospodarczych (np. terytorializacja działalności gospodarczej), polityki rozwoju czy konkretnych zjawisk (np. terytorializacja kultury). Jest to próba nadania koncepcji zakorzeniaenia wymiaru przestrzennego. Terytorializacja interpretowana jest tu jako rozwinięcie pojęcia zakorzeniaenia na gruncie badań regionalnych, w której podkreślany jest terytorialny wymiar procesów rozwoju.

Terytorializacja jest to zakotwiczenie procesów rozwoju w tkance terytorialnej, osadzenie działalności gospodarczej w relacjach społecznych oraz uruchomienie mechanizmów współtworzenia nowych wartości i zasobów, strategicznie cennych tak dla pojedynczego podmiotu, jak i całej gospodarki. Ekonomiści są zgodni, że zdolności rozwoju w dużym stopniu tkwią w sile sterytorializowanych i niepowtarzalnych zasobów i są to bardziej strategicznie wartościowe zasoby niż dostępności do kapitału czy infrastruktury. Korzyści aglomeracji, kreatywność i duch przedsiębiorczości oraz obecność kapitału społecznego stanowią elementy, które – bezpośrednio lub pośrednio – tworzą zdolności miejsca do transformacji i uzyskiwania korzyści i przewag konkurencyjnych.

Koncepcja rozwoju terytorialnego silnie uwypukla związek między dynamiką zmian gospodarczych a cechami terytorium. Bazuje na pojęciu zlokalizowanego charakteru aktorów i terytorializacji działalności gospodarczej. Proces terytorializacji podmiotów obrazuje zmianę relacji między przestrzenią a działalnością gospodarczą. To zasoby, cechy i dynamika terytorium z jednej strony przyciągają inwestycje i tworzą dynamikę rozwoju podmiotów gospodarczych, z drugiej zaś przedsiębiorstwa przez swoją aktywność współtworzą logikę rozwoju terytorium i decydują o jego konkurencyjności. Podmioty te wykorzystują podstawowe zasoby terytorium, ale też współuczestniczą w budowie jego specyfiki, wiążąc na trwałe swoje strategie działania z miejscem lokalizacji działalności gospodarczej. Pietrzyk wskazuje, że terytorium urasta do rangi zmiennej strategicznej w decyzjach podejmowanych przez podmioty gospodarcze, wzmacnia ich konkurencyjność i staje się źródłem wartości dodanej [2001: 57].

W procesie terytorializacji eksponowany jest organizacyjny i instytucjonalny wymiar przestrzeni. Terytorium oznacza znacznie więcej niż tylko przestrzeń fizyczną oferującą bliskość geograficzną i relacje oparte na sąsiedztwie. Bliskość interpretowana jest tu w wymiarze organizacyjnym, jako zdolność podmiotów gospodarczych do podejmowania wspólnych przedsięwzięć. Podmioty te, jak określa Rallet, są aktorami zlokalizowanymi i zaangażowanymi – umiejscowionymi, zarówno w przestrzeni geograficznej i gospodarczej, jak i w wiązce wzajemnych relacji warunkujących ich działalność i zdolności innowacyjne [1999]. Relacje te stanowią bazę do koordynacji zachowań podmiotów gospodarczych i tworzą efekt skumulowany, który nie jest prostą sumą zachowań indywidualnych. Bliskość instytucjonalną natomiast tworzą wspólnie wypracowane procedury i zasady – instytucje nieformalne, stanowiące ramy funkcjonowania gospodarki. Są one bazą do koordynacji działań, sprzyjają wymianie informacji, procesom kooperacji, interaktywnego i kolektywnego działania. Instytucje nieformalne są zlokalizowane i powiązane z terytorium, a poziom bliskości instytucjonalnej warunkuje zakres i sposób, w jaki podmioty gospodarcze koordynują swoje zachowania rynkowe [Nowakowska 2013: 45].

3. Podejście terytorialne w polityce rozwoju

Genezy idei terytorializacji polityki należy upatrywać w kilku elementach jednocześnie. Po pierwsze, reinterpretacja znaczenia przestrzeni w procesach rozwoju gospodarczego i ugruntowanie teoretycznych podstaw terytorialnego paradygmatu, stały się podstawą do poszukiwania nowych sposobów prowadzenia polityki rozwoju. Zaakceptowanie twierdzeń o uterytorialnieniu mechanizmów rozwoju i przewartościowaniu czynników rozwoju doprowadziło do teoretycznej reinterpretacji celów i obszarów oraz narzędzi i sposobów kształtowania polityki rozwoju. Niemal od dwóch dekad lansowany jest nowy paradygmat polityki regionalnej, który jest istotną ewolucją w dokonywaniu interwencji publicznej.

Równoległe, istotny impuls do silniejszego uwzględniania terytorialnego wymiaru procesów gospodarczych pojawił się w wyniku głębokiej krytyki dotychczasowych metod stymulowania rozwoju w Unii Europejskiej. Kluczowe znaczenie miał tu raport Barki wskazujący na nieefektywność i nieskuteczność polityki kohezyjnej, tak w wymiarze budowania spójności, jak i konkurencyjności europejskiej wspólnoty [Barca 2009]. Krytyka dotyczyła przede wszystkim zunifikowanej polityki regionalnej, nieuwzględniającej

specyfiki miejsca, słabego respektowania zasady koncentracji oraz braku koordynacji i integracji działań podejmowanych przez różne podmioty publiczne.

Potrzebę uterytorialnienia polityki rozwoju od wielu lat podkreślają także liczne publikacje i raporty OECD [2009a, 2009b, 2010]. Wskazują one na konieczność dostosowania polityki rozwoju do zindywidualizowanych uwarunkowań i potrzeb konkretnych terytoriów oraz poprawę umiejętności tworzenia mechanizmów synergii w działaniach podejmowanych w ramach różnych polityk publicznych. Podejście terytorialne w ujęciu OECD eksponuje wagę współpracy, dialogu i partnerstwa nie tylko jako mechanizmu budowania terytoriów, ale także jako źródła wiedzy o preferencjach podmiotów lokalnych.

Wymiar terytorialny w polityce rozwoju obecny jest także w polityce rozwoju Stanów Zjednoczonych i Kanady. Doświadczenia tych krajów potwierdzają efektywność i skuteczność interwencji publicznej ukierunkowanej terytorialnie [Słupińska 2016: 65-68]. W krajach tych uwaga skoncentrowana jest przede wszystkim na szerszym włączeniu społecznego zaangażowania w procesy tworzenia polityki rozwoju i budowania silnych relacji współpracy dla tworzenia zdolności innowacyjnych (w tym przez eksperymentowanie i innowacje społeczne). Podkreślana jest konieczność głębszej analizy procesów rozwoju wraz z większym wykorzystaniem metod ewaluacyjnych i innych metod oceny efektów polityki (działania w kierunku budowania *evidence-based policy*).

W odpowiedzi na te tendencje podjęto próbę reformy stymulowania procesów rozwoju w wymiarze europejskim, regionalnym i lokalnym, których ucieleśnieniem jest paradygmat terytorialnej polityki rozwoju (ang. *place based policy*). Nowe podejście terytorialne ma na celu większe uwzględnienie zróżnicowanych uwarunkowań rozwoju oraz optymalne wykorzystanie kapitałów terytorialnych w dynamizacji procesów rozwoju [Camagni 2011: 62-64]. W ramach terytorializacji polityki formułowane są postulaty co do celów, jak i sposobów kształtowania polityki rozwoju regionalnego. [Szlachta, Zaucha 2014: 29-54; Zaucha *et al.* 2015: 277-300; Nowakowska 2015: 14-17]. Główne postulaty w sferze wzmacniania terytorialnych mechanizmów rozwoju i wykorzystania terytorialnych zasobów (reorientacja celów polityki) to:

- Przewartościowanie czynników rozwoju – większe uwzględnienie endogenicznych i specyficznych zasobów i czynników niematerialnych tworzących kapitał terytorialny.
- Ekspozowanie zróżnicowania i różnorodności zasobów jako źródła rozwoju społeczno-gospodarczego i budowania przewag konkurencyjnych.

- Koncentracja na budowaniu sterytorializowanych specjalizacji gospodarczych (w tym inteligentnych specjalizacji regionalnych) jako trajektorii wzmacniania konkurencyjności w wymiarze europejskim i globalnym.
- Orientacja polityki na wzmacnianie powiązań funkcjonalnych na rzecz zwiększenia spójności terytorialnej.

Kluczowe postulaty w sferze implementacji polityki regionalnej, dotyczące reorientacji metod i narzędzi kształtowania polityki rozwoju to:

- Terytorialne zróżnicowanie polityki rozwoju – odejście od uniwersalnego modelu polityki na rzecz polityki zróżnicowanej, w zależności od specyficznych zasobów, problemów i mechanizmów rozwoju terytorialnego.
- Zwiększenie zaangażowania podmiotów lokalnych/regionalnych oraz wzmocnienie dialogu społecznego i partnerstwa w działaniach na rzecz rozwoju terytorialnego.
- Budowanie partnerstwa instytucjonalnego i integracja oddziaływania podmiotów publicznych (podmiotowa i sektorowa integracja polityki, identyfikacja i realizacja wspólnych celów rozwoju).
- Zwiększenie koncentracji na kluczowych obszarach oddziaływania (koncentracja na tematycznych i terytorialnych priorytetach (tzw. obszary strategicznej interwencji), odejście od rozproszonych interwencji na rzecz zintegrowanych projektów zaadresowanych do konkretnego terytorium.
- Uwzględnienie terytorialnego wymiaru w analizach strategicznych (mocniejsze eksponowanie kapitałów terytorialnych, zróżnicowanych czynników i uwarunkowań rozwoju w analizach diagnostycznych, uwzględnienie wymiaru terytorialnego w analizach efektywności i skuteczności polityki (np. w wielowymiarowych ewaluacjach).
- Wprowadzenie nowych mechanizmów koordynacyjnych między politykami horyzontalnymi oraz między różnymi szczeblami zarządzania, wzmocnienie wielopoziomowego systemu zarządzania (*multi-level governance*) i partnerstwa instytucjonalnego.

Idea terytorializacji polityki rozwoju pokazuje ogólną filozofię i ramy terytorialno-funkcjonalnego podejścia do kształtowania rozwoju na poziomie krajowym, regionalnym, lokalnym. Zarówno w teorii, jak i praktyce nie wskazano uniwersalnego modelu polityki ukierunkowanej terytorialnie opisującego sposób jej implementacji. Cechą wspólną tego podejścia jest jej wspólnotowość i silne uzależnienie od lokalnych zasobów i uwarunkowań.

Mocno eksponowany jest proces kolektywnego i interaktywnego uczenia się, budowania relacji współpracy, łączenia interesów i wspólnego osiągania celów istotnych dla różnych lokalnych podmiotów. Jest to polityka zintegrowana w wymiarze sektorowym i instytucjonalnym, uwzględniająca różne wymiary zrównoważonego i spójnego terytorialnie rozwoju [Bellefontaine 2011].

Zakończenie

Reasumując, rozwój terytorialny przebiega w układach funkcjonalnych, silnie zdeterminowany jest zasobami specyficznymi i endogenicznymi. Jest to proces zorientowany na optymalne wykorzystanie kapitału terytorialnego, wspólnie tworzonego w ramach relacji sieciowych. Mocno warunkowany jest on kontekstem historycznym, społecznym i instytucjonalnym. Gęste i efektywne sieci powiązań i relacji społeczno-gospodarczych prowadzą do tworzenia się mechanizmów, w wyniku których podmioty jednocześnie korzystają oraz współuczestniczą w tworzeniu zasobów. Terytorializacja procesów rozwoju prowadzi do rosnących współzależności między podmiotami a terytorium.

W praktyce, podejście terytorialne ogniskuje swoją uwagę na trzech fundamentalnych elementach: po pierwsze, na tworzeniu i wykorzystaniu kapitałów i uwarunkowań terytorialnych (specyficznych i endogenicznych zasobów, wewnętrznych powiązaniach społecznych i gospodarczych, sieci współpracy, instytucji nieformalnych). Po drugie, na integracji działań podejmowanych w różnych układach instytucjonalnych i wzmacnianiu partycypacji, partnerstwa i współpracy na rzecz budowania rozwoju społeczno-gospodarczego. Po trzecie, na dynamizacji mechanizmów rozwoju w obszarach funkcjonalnych, tworzących spójne terytoria, niezależnie od układu administracyjno-politycznego. Dlatego też terytorialny paradygmat rozwoju określany jest często terytorialno-funkcjonalnym lub też zintegrowanym podejściem do kształtowania rozwoju [Nowakowska 2015: 17].

Literatura

- Barber B., 1995, *All Economies Are Embedded: the Career a Concept, and Beyond*. Social Research, t. 62, nr 2: 387-413.
- Barca F., 2009, *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy. A Place-based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations*. Independent Report prepared at the request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy,

[www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/.../barca_report_en.pdf, (dostęp: 14.03.2015)].

- Bellefontaine T., 2011, *The Evaluation of Place-Based Approaches. Questions for Further Research*, [http://www.horizons.gc.ca/sites/default/files/Publication-alt-format/2011_0074_evaluationpb_e.pdf, dostęp 20.07.2017].
- Boschma R. A., 2005, *Proximity and Innovation: a Critical Assessment*. Regional Studies, t. 39.1.
- Camagni R., 2011, *Local Knowledge, National Vision: Challenge and Prospect for the UE Regional Policy*, [w:] *Territorial Dimension of Development Policies*. Ministry of Regional Development, Warszawa.
- Capello R., Caragliu A., Nijkamp P., 2009, *Territorial Capital and Regional Growth: Increasing Returns in Cognitive Knowledge Use*. Tinbergen Institute Discussion Paper, TI 2009-059/3.
- Granovettera M., 1985, *Economic Action and Social Structure. The Problem of Embeddedness*. American Journal of Sociology, t. 91 (1).
- Grzeszczak J., 1999, *Bieguny wzrostu a formy przestrzeni spolaryzowanej*. Prace Geograficzne IG i PZ PAN, nr 173, Wyd. Continuo, Wrocław.
- Grzesiuk K., 2015, *Zakorzenie społeczne gospodarki. Koncepcja Marka Granovettera*. Wyd. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
- Hess M., 2004, *Spatial Relationships? Towards a Reconceptualization of Embeddedness*. „Progress in Human Geography”, t. 28, nr 2.
- Jewtuchowicz A., 2014, *Terytorium i współczesne dylematy jego rozwoju*. Wyd. UŁ, Łódź.
- Markowski T., 2013, *Flexible and Integrative Planning in Functional Urban Areas – towards a New Approach to Spatial Planning*, [w:] *Dynamika, cele i polityka zintegrowanego rozwoju regionów. Aspekty teoretyczne i zarządzanie w przestrzeni*, W. M. Gaczek (red.). Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Markowski T., 2016, *Kapitał terytorialny jako cel zintegrowanego planowania rozwoju*. Mazowsze Studia Regionalne, nr 18.
- Nowakowska A., 2013, *Terytorium – źródło procesów innowacji*, [w:] *Zrozumieć terytorium. Idea i praktyka*, A. Nowakowska (red.). Wyd. UŁ, Łódź.
- Nowakowska A., 2015, *Zintegrowane plany rozwoju – w stronę terytorialno-funkcjonalnego podejścia do rozwoju jednostki terytorialnej*, [w:] *Nowoczesne metody i narzędzia zarządzania rozwojem lokalnym i regionalnym*, A. Nowakowska (red.). Wyd. UŁ, Łódź.

- Nowakowska A., 2017, *Terytorializacja procesów gospodarki – od specjalizacji do specyficzności w rozwoju*. Studia Ekonomiczne, nr 320, Wyd. UE w Katowicach, Katowice.
- OECD, 2009a, *Regions Matter: Economic Recovery, Innovation and Sustainable Growth*, [<http://www.oecd.org/cfe/regional-policy/>], dostęp: 15.05.2016].
- OECD, 2009b, *Regional Policy Challenges, New Issues and Good Practices*, [<http://www.oecd.org/cfe/regional-policy/>], dostęp: 18.05.2015].
- OECD, 2010, *Regional Development Policies in OECD Countries*, [<http://www.oecd.org/cfe/regional-policy/>], dostęp: 12.01.2012].
- Pecqueur B., 2000, *Le développement local pour une économie des territoires*. Syros. Paris.
- Pietrzyk I., 2001, *Paradygmat rozwoju terytorialnego*, [w:] *Gospodarka i polityka regionalna okresu transformacji*, W. Kosiedowski (red.). Wyd. UMK w Toruniu, Toruń.
- Pietrzyk I., 2004, *Globalizacja, integracja europejska a rozwój regionalny*, [w:] *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość a rozwój regionalny*, A. Jewtuchowicz (red.). Wyd. UŁ, Łódź.
- Polanyi K., 2010, *Wielka transformacja. Polityczne i ekonomiczne źródła naszych czasów*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Rallet A., 1999, *L'économie de proximité*. Communication INRA, Paris.
- Słupińska M., 2016, *Terytorialne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorstw. Terytorium – kapitał społeczny – governance*. Wyd. UŁ, Łódź.
- Sokołowicz M. E., 2015, *Rozwój terytorialny w świetle dorobku ekonomii instytucjonalnej. Przestrzeń – bliskość – instytucje*. Wyd. UŁ, Łódź.
- Szlachta J., Zaucha J., 2014, *Wzmacnianie terytorialnego wymiaru polityki spójności w Polsce w latach 2014-2020*, [w:] *Miasta – metropolie – regiony: nowe orientacje rozwojowe*, A. Klasik, F. Kuźnik (red.). Prace Naukowe UE w Katowicach, Katowice.
- Zaucha J., Brodzicki T., Ciołek D., Komornicki T., Mogiła Z., Szlachta J., Zaleski J., 2015, *Terytorialny wymiar wzrostu i rozwoju*. Wyd. Difin, Warszawa.